

Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 29

Jumalanpalvelus arjen voimana

**Seurakuntalaisten jumalanpalvelusodotukset ja
-kokemukset**

Miia Leinonen & Kati Niemelä

Kirkon tutkimuskeskus, Tampere 2012

ISBN 978-951-693-319-4

ISSN 1459-2703

SISÄLLYS

1. Johdanto	3
2. Tutkimustehtävä ja tutkimuksen toteuttaminen	6
3. Tutkimuksen tulokset	10
3.1. Keitä jumalanpalvelukseen osallistuu?.....	10
3.2. Mitä jumalanpalveluksesta haetaan?	12
3.3. Kokemukset jumalanpalveluksesta	13
4.3. Messun eri osiin liitetyt arvioinnit	15
Liturgian eri osat	15
Musiikki	18
Kirkkotila ja jumalanpalveluksen alkamisajankohta .	19
Jumalanpalveluksen sosiaalinen ulottuvuus	20
Jumalanpalveluksen sielunhoidollinen ulottuvuus	21
4. Tulosten yhteenveto ja pohdinta	25
Kirjallisuus	27

1. JOHDANTO

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuodelle 2015 asetti tavoitteeksi: ”Huolehdimme siitä, että seurakuntien jumalanpalveluselämä on monipuolista, luontevaa ja sisältää inhimillistä lämpöä ja hengellistä syvyyttä.” (Meidän kirkko -strategia). Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää jumalanpalveluskävijöiden jumalanpalvelukseen liittämiä odotuksia ja kokemuksia: mitä ihmiset jumalanpalvelukselta odottavat ja miten he sen kokevat? Mikä saa ihmiset tulemaan kirkkoon ja sisältääkö jumalanpalvelus niitä elementtejä, joita sinne osallistuvat siltä kaipaavat? Tutkimus antaa myös kuvaa siitä, keitä jumalanpalvelukseen todella osallistuu.

Jumalanpalvelusten osallistujamäärät ovat olleet pääosin tasaisessa laskusuunnassa viimeisten vuosikymmenten ajan. Vuonna 1980 jumalanpalveluksissa oli mukana kaikkiaan 8,4 miljoonaa henkeä, ja kolmekymmentä vuotta myöhemmin, vuonna 2010 6,5 miljoonaa. Lasku on kohdistunut nimenomaan seurakuntien pääjumalanpalveluksiin. Vuonna 1980 pääjumalanpalveluksiin osallistui yli 6,8 miljoonaa suomalaista, vuonna 2010 vajaa 3,7 miljoonaa. Kolmessakymmenessä vuodessa osallistujamäärä on vähentynyt 46 prosenttia. Järjestettyjen pääjumalanpalvelusten määrä on samaan aikaan vähentynyt 8,8 prosenttia. Vähenneminen näkyy myös konkreettisesti kirkon penkeissä. Kun vuonna 1980 pääjumalanpalveluksessa oli keskimäärin läsnä 140 henkeä, vuonna 2010 osallistujia oli keskimäärin 83. Muut jumalanpalvelukset ovat pystyneet säilyttämään osallistujamääränsä ja se on viimeiset 20 vuotta ollut tyypillisesti vuosittain noin 2,8 miljoonaa. Eniten muiden jumalanpalvelusten kävijöitä kirjattiin vuosina 1994 ja 1999, jolloin muihin jumalanpalveluksiin osallistui hieman yli 3,0 miljoonaa henkeä. Vaikka muiden jumalanpalvelusten kokonaiskävijämäärä on säilynyt varsin tasaisena viime vuosikymmenet, järjestettyä jumalanpalvelusta kohti kävijät ovat selvästi vähentyneet niissäkin. Muissa jumalanpalveluksissa oli vuonna 2010 keskimäärin läsnä 97 henkeä, kun 1990-luvun alkupuolella keskimäärin noin 150 henkeä (huippuvuosi 1994: 151 henkeä). (Kirkon tilastollinen vuosikirja 2010, 74–75)

Kyselytutkimukset osoittavat niin ikään jumalanpalveluksiin osallistumisen laske-
neen. Vuonna 2007 kuusi prosenttia suomalaisista ilmoitti käyvänsä jumalanpalveluksissa vähintään kerran kuukaudessa ja lisäksi lähes puolet (48 %) vähintään kerran vuodessa. Lähes joka toinen siis osallistuu harvemmin kuin kerran vuodessa tai ei ollenkaan. (Monikasvoinen kirkko 2008, 35; lähde: Kirkkomonitor 2007, N=4 004) Verrattuna aikaisempaan nimenomaan satunnaisesta jumalanpalveluskäymisestä on tullut entistä satunnaisempaa tai se on jäänyt kokonaan pois. Niitä, jotka eivät osallistu koskaan, on entistä useampi. Erittäin aktiivisten osuus sen sijaan on lähes ennallaan (vrt. esim. World Values -tutkimukset 1981–2005; ks. Kääriäinen, Ketola & Niemelä 2005; Monikasvoinen kirkko 2007, 33). Tutkimukset osoittavat kirkossa käymisen vähentyneen selvästi jo useita vuosi-

kymmeniä sitten. Suurin muutos näkyy verrattaessa välittömästi sotien jälkeen syntyneiden lapsuutta sotia ennen syntyneiden lapsuuteen. (Niemelä 2010, 2–53).

Viimeisin, vuonna 1988 käynnistetty jumalanpalvelusuudistus saatiin päätökseen vuonna 2000. Tällöin otettiin käyttöön uusi Jumalanpalvelusten kirja ja Evankeliumikirja. Tällöin uudistuksessa pyrittiin korostamaan jumalanpalveluksen rakenteen joustavuutta, paikallisten voimavarojen käyttämistä, työntekijöiden ja seurakuntalaisten yhteistä suunnittelua sekä sitä, että jumalanpalvelus tulisi toteuttaa nykyihmiselle ymmärrettävällä kielellä. Käytännön tasolla uudistaminen on tapahtunut sitä mukaa, kun seurakunnissa on opittu tuntemaan uudistuksen monipuoliset mahdollisuudet ja ottamaan niitä käyttöön.

Huolimatta jumalanpalvelusuudistuksen päättymisestä, käytännössä uudistustyö on jatkunut koko ajan sen jälkeenkin. Sitä on tehty muun muassa kirkon jumalanpalveluselämän ja musiikkitoiminnan yksikössä ja hiippakunnissa. Monissa seurakunnissa on myös kehitetty uudenlaisia jumalanpalveluskäytäntöjä, saatu positiivisia kokemuksia seurakuntalaisia aktivoivien toimintatapojen käytöstä, ja myös käytännössä pystytty lisäämään jumalanpalveluksien vetovoimaisuutta. Samalla on esimerkkejä myös siitä, että jumalanpalvelukseen ei panosteta. (Käsikirjavalioikunnan mietintö 1/2009)

Kirkolliskokous sai syyskuussa 2008 käsiteltäväkseen eduskunta-aloitteen, jossa kannettiin huolta seurakuntien jumalanpalveluselämän tilasta ja siitä, että siihen osallistuu kovin harva seurakuntalainen. Erityisesti nuorten, nuorten aikuisten ja aikuisväestön nähtiin vierastavan jumalanpalvelusta. Aloitteessa todettiin, että jumalanpalvelusuudistuksessa oli tavoitteena monia tärkeitä uudistuksia. Uudistuksessa pyrittiin muun muassa jumalanpalveluselämän vaihtelevuuteen, joustavuuteen ja paikallisuuden korostamiseen. Samalla pyrittiin myös jumalanpalvelusten yhtenäisyyteen, jonka vuoksi vaihtoehtoja haluttiin karsia. Uudistuksen katsottiin onnistuneen joissakin suhteissa, mutta se ei ole saanut aikaan positiivista käännettä jumalanpalvelukseen osallistujien määrässä, vaan osallistuminen pääjumalanpalvelukseen on edelleen laskenut. (Edustaja-aloite 9/2008)

Aloitteessa esitettiin, että olisi tarpeen käynnistää projekti tai vastaava, jonka tehtävänä on kehittää perinteisen pääjumalanpalveluksen rinnalla uutta, modernia, luterilaista messukäytäntöä Meidän kirkko 2015 -strategian hengessä. Projektissa olisi aloitteen mukaan tarpeen tutkia millainen messukokonaisuus voisi tavoittaa mahdollisimman monia ihmisryhmiä. (Edustaja-aloite 9/2008)

Aloitteen pohjalta kirkkohallituksen käsikirjavalioikunta ehdotti, että kirkkohallitus perustaisi KJM:n alaisen työryhmän uusien jumalanpalveluskäytäntöjen kartoittamista ja kehittämistä varten. Työryhmän yhtenä tehtävä on etsiä eri puolilta maata kokeiluseurakuntia, joissa erityisesti panostetaan jumalanpalveluselämän kehittämiseen. Olennaista olisi myös linkittyminen muihin käynnissä oleviin kehittämishankkeisiin (kirkon strategian jalkauttaminen, Pyhä-painopistetyöskentely, Vapaaehtoistoiminnan kehittäminen, Nuori aikuinen kirkon jäsenenä

-projekti sekä Hengellinen elämä verkossa -hanke) ja huolehtia, että jumalanpalveluselämän kehittäminen olisi keskeisesti esillä näissä. (Käsikirjavalioikunnan mietintö 1/2009)

Kirkkohallitus päätti 25.4.2010 käynnistää vuosiksi 2011–2013 kehittämishankkeen jumalanpalveluskäytäntöjen kartoittamista ja kehittämistä varten. Kehittämishanke sai nimekseen ”Tiellä – på väg”.¹ Hanketta varten haluttiin kerätä tietoa seurakuntalaisten jumalanpalveluksiin liittyvistä kokemuksista ja odotuksista, jotta kehittämistyö ankkuroituisi ihmisten todellisiin kokemuksiin ja odotuksiin eikä vain mielikuviin niistä. Tämä tutkimus on syntynyt vastaamaan tähän tarpeeseen.

1 [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp2?open&cid=Content435606] Luettu 26.10.2011.

2. TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä tutkimuksessa etsimme vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- Keitä jumalanpalvelukseen osallistuu?
- Mitä osallistujat odottavat ja hakevat jumalanpalveluksesta?
- Miten jumalanpalvelus koetaan? Miten se vastaa osallistujien odotuksia, mikä herättää tyytyväisyyttä, mikä tyytymättömyyttä?

Tutkimuksen suunnittelun pohjana käytettiin Jussi P. Mäkelän vuonna 2001 ilmestynyttä tutkimusta ”Jumalanpalveluksen laatu”.² Mäkelä on tutkimuksessaan tarkastellut jumalanpalveluksen laatua pohjautuen kolmesta jumalanpalveluksesta kyselyin ja ryhmäkeskusteluihin keräämäänsä aineistoon. Mäkelän aineisto on kerätty vuonna 1999 eli juuri ennen uusimman jumalanpalvelusuudistuksen saamista päätökseen. Mäkelän tutkimuksen perusteella eniten laatuodotuksia kohdistui pappiin. Tärkeänä pidettiin ennen kaikkea seuraavia pappiin liittyviä asioita: papin uskottavuus, puheen ymmärrettävyys, innostuneisuus, käsien kohottaminen siunauksen merkiksi, seurakuntalaisten kätelemine ennen tai jälkeen jumalanpalveluksen, katsekontakti, lempeä äänensävy ja laulaminen. Tärkein yksittäinen laatuodotus oli hyvä kuuluvuus. Faktorianalyysin pohjalta tutkimuksessa luotiin laatuodotuksista seitsemän jumalanpalveluksen laadun ulottuvuutta. Nämä ovat viestinnän uskottavuus, papin ääni ja eleet, hengellisyys, seurakuntayhteys, osallistuminen, tunnelma sekä musiikki.³ Tutkittaessa jumalanpalvelusten laatua vertaamalla seurakuntalaisten odotuksia ja kokemuksia keskenään selvisi, ettei mikään tutkituista jumalanpalveluksista ollut laadultaan sellainen kuin seurakuntalaiset olisivat toivoneet. Yksittäisistä odotuksista parhaiten toteutuivat papin laulaminen ja lempeä äänensävy sekä hygieenisuus ehtoollisessa ja jumalanpalveluksen kulun kertova moniste. Kaikkein suurimmat laatu-kuilut olivat seurakuntayhteyden ja osallistumisen ulottuvuuksien kohdalla, erityisesti siinä, etteivät seurakuntalaiset osallistuneet esirukouksen ja päivän tekstien lukemiseen eivätkä päässeet toivottamaan toisilleen rauhaa. Näiden kohdalla on tosin myös huomiotava, että seurakuntayhteyden ja osallistumiseen liittyvät asiat olivat myös tekijöitä, jotka aineistossa arvioitiin vähiten tärkeiksi. Tutkimuksen perusteella huolestuttavimpana pidettiin, etteivät seurakuntalaiset päässeet laulamaan tuttuja virsiä, vaikka se oli kolmanneksi tärkein odotus. Laatu-kuiluista huolimatta kokonaisuudessaan valtaosa osallistujista oli tyytyväisiä jumalanpalvelukseen ja kaikkiaan 82 prosenttia koki jumalanpalveluksen kokonaisuudessaan sellaisena kuin sen tulisi olla. Eniten tyytymättömyyttä aiheuttivat kokonaisuus, saarna ja musiikki. Mielenkiintoista on, että samat asiat olivat myös kaikkein

2 Mäkelä 2001.

3 Mäkelä 2001, 113–115.

useimmin tyytyväisyyden lähteenä, siten että musiikki ilahdutti eniten, sitten saarna, kolmantena kokonaisuus.⁴

Toinen tutkimus, jolla on vahvasti yhtymäkohtia tähän tutkimukseen ja vaikutusta tutkimuksen suunnitteluun, on Johanna Räsänen tutkimus ”Jumalanpalvelus minun makuuni”. Siinä tutkittiin suomalaisten jumalanpalveluskokemuksia vuonna 1993 käyttöön otetun jumalanpalvelusjärjestyksen jälkeen. Aineisto kerättiin vuonna 1995 yhdeksästä jumalanpalveluksesta eri puolilla Suomea olevissa seurakunnissa. Tutkimuksen perusteella vuonna 1993 uudistunut jumalanpalvelus (aiempi jumalanpalvelusuudistus) oli kokonaisuudessaan koettu kaiken kaikkiaan myönteisenä. Kokonaisuudessaan 91 prosenttia vastaajista kertoi jumalanpalveluksen vastanneen odotuksiaan. Kielteisimmin jumalanpalveluksen kokivat harvoin osallistuvat. Seurakuntalaiset olivat tyytyväisiä ennen kaikkea jumalanpalvelusten runsaaseen ja monipuoliseen musiikkiin, seurakuntalaisten entistä suurempaan osallistumiseen sekä joustavampaan, elämänläheisempään ja vapaampaan jumalanpalveluksen muotoon. Parantamista kaivattiin ennen kaikkea yhteistyön lisäämiseen pappien ja seurakuntalaisten välillä, hiljentymisen mahdollisuuteen ja rukouksien puhuttelevuuteen. Myös musiikkia haluttiin entisestään monipuolistaa ja saarnoista haluttiin koskettavampia ja elämänläheisempiä.⁵

Uutta tutkimusta suunniteltaessa katsottiin tarkoituksenmukaiseksi kerätä aineistoa, jota voisi ainakin jossain määrin verrata aikaisempiin tutkimuksiin, ennen kaikkea Mäkelän vuonna 1999 keräämään aineistoon. Mäkelän tutkimuksessa on mukana kysely- ja haastatteluaineistoja kolmen seurakunnan jumalanpalveluksesta. Tässä tutkimuksessa aineistoa päädyttiin keräämään neljästä seurakunnasta ja viidestä eri sunnuntain pääjumalanpalveluksesta. Koska molempien tutkimusten aineistot ovat lähinnä näytteitä kirkon jumalanpalveluselämästä, kokonaisuudessaan edustavina niitä ei voida pitää ja täten vertailua on tehtävä niin ikään varovaisesti. Yksittäisiin jumalanpalveluksiin liittyy niin monia satunnaistekijöitä, jotka vaikuttavat niin osallistujien kokemuksiin kuin odotuksiin. Näitä ovat muun muassa yksittäisiin messun toimittajiin liittyvät erot. Myös esimerkiksi eri pyhinä järjestetyt jumalanpalvelukset houkuttelevat osin erilaisia ihmisiä, ja osaan jumalanpalveluksista pyritään aktiivisesti kutsumaan tiettyjä kohderyhmiä.

Tutkimukseen päätettiin pyytää mukaan ainakin osa niistä kolmesta seurakunnasta, jotka olivat olleet mukana Mäkelän jumalanpalveluksen laatua koskevassa tutkimuksessa vuonna 2001. Näistä seurakunnista mukaan tutkimukseen tulivat Kannelmäen ja Malmin seurakunta. Koska nämä molemmat ovat kaupunkiseurakuntia ja sijaitsevat Helsingin hiippakunnassa, muut tutkimusseurakunnat pyrittiin löytämään muista hiippakunnista ja muualta kuin suurista kaupungeista. Muiksi tutkimusseurakunniksi valikoituivat Forssan ja Heinäveden seurakunnat. Tutkimusseurakunnista kolme (Kannelmäki, Forssa ja Hei-

4 Mäkelä 2001, 130–133.

5 Räsänen 1996, 176–177; 183–188.

nävesi) on mukana edellä esitetyssä jumalanpalveluselämän kehittämishankkeessa, jossa on mukana yhteensä 43 seurakuntaa.⁶

Aineisto kerättiin viitenä sunnuntaina. Tutkimus toteutettiin Malmilla 21.11.2010, Pihlajamäessä 28.11.2010 (kuuluu Malmin seurakuntaan), Heinävedellä 5.12.2010, Kannelmäessä 12.12.2010 ja Forssassa 19.12.2010. Kyseiset päivät osuivat seuraaviin kirkollisiin pyhiin: tuomiosunnuntai sekä 1., 2., 3. ja 4. adventtisunnuntai. Näistä ensimmäinen adventtisunnuntai oli vuonna 2007 (jolta uusimmat tiedot olemassa) koko kirkkovuoden toiseksi suosituin sunnuntai.⁷ Neljä muuta sunnuntaita edustavat kävijämäärältään tavallisia sunnuntaita. Ensimmäisen adventtisunnuntain messu oli kaavaltaan perhemessu, kolmannen adventtisunnuntain messu puolestaan oli messu, joka oli erityisesti nuorille suunnattu ja mukana olikin paljon nuoria ja rippikoululaisia. Tuomiosunnuntain ja neljännen adventtisunnuntain messut olivat ”tavallisia” jumalanpalveluksia, mutta jälkimmäisessä oli mukana paljon rippikouluikäisiä.

Kaikki jumalanpalvelukset olivat ehtoollisjumalanpalveluksia eli messuja. Tutkimuksen tulosesiossa käytetään sekä sanaa jumalanpalvelus että messu ellei asiayhteys määrää selkeästi jompaakumpaa käytettäväksi.

Lupa tutkimuksen suorittamiseen edellä esitetyissä seurakunnissa saatiin seurakuntien kirkkoherroilta. Tutkimuksen ajankohdasta ja käytännön järjestelyistä sovittiin erikseen kunkin jumalanpalveluksen toimittajien ja vahtimestareiden⁸ kanssa. Vastaanotto tutkimuksen toteuttamiselle seurakunnissa oli hyvin myönteinen. Tutkijalle tarjoutui, yhtä jumalanpalvelusta lukuun ottamatta, mahdollisuus kertoa tutkimuksesta joko ennen messun alkua tai sen aikana. Näin mahdollisia tutkimukseen osallistujia oli mahdollisuus motivoida tutkimukseen osallistumiseen.

Kyselylomakkeen pohjana käytettiin Jussi P. Mäkelän tutkimuksessa käytettyä lomaketta. Lomake muokattiin tämän tutkimuksen tarpeita silmälläpitäen. Sitä pyrittiin jossain määrin lyhentämään ja tilalle pyrittiin ottamaan mukaan enemmän avoimia kysymyksiä. Ryhmähaastattelun kysymykset muokattiin tutkimushankkeen tavoitteita ajatellen suhteellisen avoimiksi, jotta jumalanpalvelukseen osallistujille tarjoutuisi mahdollisuus mahdollisimman avoimeen asioiden esilletuomiseen. Haastattelu suunniteltiin niin, ettei se kestäisi messun yhteyteen sijoitettuna kovin kauan. Haastatteluiden analyysimenetelmänä on käytetty induktiivista eli aineistolähtöistä sisällönanalyysia.⁹

Kyselylomakkeet jaettiin Malmilla ja Pihlajamäessä ennen messun alkua, muissa jumalanpalveluksissa vasta messun jälkeen. Lomakkeet täytettiin joko jumalanpalveluksen päättyttyä tai kotona, jota varten halukkaille jaettiin palautuskuoret. Kotona lomakkeen täyttämisen mahdollisuus lisäsi merkittävästi kyselyyn osallistuneiden määrää. Yhteensä

6 [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp2?open&cid=Content435606] Tiedot löytyvät internet-sivuilta kohdasta: Jumalanpalveluselämän kehittämishankkeen seurakunnat. Luettu 26.10.2011.

7 Monikasvoinen kirkko

8 Nimike on voinut olla vahtimestari, suntio tai seurakuntamestari.

9 Induktiivisesta sisällönanalyysista lisää esimerkiksi Kyngäs & Vanhanen 1999.

kyselylomakkeita palautettiin 230. Kaikkiaan neljässä jumalanpalveluksessa oli mukana 562 osallistujaa, joista kyselyyn vastasi 41 prosenttia.

Taulukko 1. Tutkimukseen osallistuneet

	Osallistujia jumalanpalveluksessa	Kyselyyn vastanneita	Haastateltuja
Tuomiosunnuntai (Malmi)	103	52	9
1. adventtisunnuntai (perhemessu) (Pihlajamäki)	168	58	1
2. adventtisunnuntai (Heinävesi)	61	20	10
3. adventtisunnuntai (nuorten messu) (Kannelmäki)	152	65	5
4. adventtisunnuntai (Forssa)	78	35	–
Yhteensä	562	230	24

Ryhmähaastatteluihin pyydettiin tutkimuksen esittelyn yhteydessä vapaaehtoisia messuun osallistuneita henkilöitä. Haastattelut toteutettiin joko erillisessä tilassa tai kirkkokahvitilassa välittömästi jumalanpalveluksen jälkeen. Ryhmähaastatteluihin osallistui yhteensä 24 henkilöä.

Tutkimuksessa noudatettiin hyvää tutkimuseettistä käytäntöä. Haastatteluun ja kyselyyn osallistuneet osallistuivat tutkimukseen vapaaehtoisesti ja oman halukkuutensa ohjaamina. Keskustelut nauhoitettiin osallistujien suostumuksella. Kenenkään tutkimukseen suostuneen ihmisen henkilöllisyys ei paljastu missään tutkimuksen vaiheessa.¹⁰

Kyselylomakkeilla saatiin kerättyä hyvin tietoa seurakuntalaisten jumalanpalvelukseen liittyvistä odotuksista ja kokemuksista. Vastaajien näkökulmasta tarkasteluna lomake oli edelleen liian pitkä ja raskas täytettäväksi jumalanpalveluksen jälkeen, vaikka sitä oli pyritty lyhentämään. Lomaketta olisi syytä myös yksinkertaistaa. Tutkijan arvion mukaan haastattelut onnistuivat sekä teknisesti että sisällöllisesti hyvin. Haastatteluaineisto on suhteellisen pieni, mutta tässä yhteydessä ylsi asetettuun tavoitteeseen: haastatteluissa esiin tullut kokemusulottuvuus täydensi hyvin kerättyä kvantitatiivista aineistoa. Ryhmähaastattelun vahvuus, yhteisen näkemyksen luominen tietystä asiasta, tuli tutkimuksessa hyvin esiin.¹¹

Tutkimuksessa kerätty aineisto on varsin laaja. Artikkelissa käytämme hyväksi niin tutkimusta varten kerättyä kyselyä kuin ryhmähaastatteluja. Artikkelin painopiste on niin haastattelu- kuin kyselyaineiston laadullisissa analyysissä. Määrällistä aineistoa tarkastelemme tässä artikkelissa lähinnä jakaumien ja ristiintaulukointien avulla, sekä ryhmien välisiä eroja varianssianalyysin avulla.

10 Tutkimusetiikasta esimerkiksi kirjassa ”Tutkijan eettiset valinnat” 2002.

11 [http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_4.html] Luettu 23.11.2011.

3. TUTKIMUKSEN TULOKSET

3.1. Keitä jumalanpalvelukseen osallistuu?

Kyselyyn vastanneet antavat peruskuvan siitä, millaisia ihmisiä jumalanpalvelukseen osallistuu. Kaikista kyselyyn vastanneista naisia oli 70 prosenttia. Naisten määrä vaihteli eri jumalanpalveluksissa 60 prosentista 76 prosenttiin. Tämä on linjassa sen kanssa, millaisena naisten ja miesten jumalanpalvelusaktiivisuus näyttäytyy eri tutkimuksissa. Gallup Ecclesiastica 2007 -tutkimuksen mukaan 67 prosenttia vähintään kerran kuukaudessa kirkossa kävijöistä on naisia. Kaikkiaan naisista 14 prosenttia ja miehistä kahdeksan prosenttia kertoi käyvänsä jumalanpalveluksissa vähintään kerran kuussa. Miehistä 51 prosenttia kävi harvemmin kuin kerran vuodesta tai ei ollenkaan, naisista 42 prosenttia.

Naisten osuus on myös linjassa aikaisempien jumalanpalvelustutkimusten kanssa. Mäkelän (2001, 20) tutkimukseen osallistuneista 73 prosenttia oli naisia ja Räsänen (1996, 48) tutkimuksessa 71 prosenttia.

Vastanneiden ikäjakauma on esitelty jumalanpalveluksittain taulukossa 2. Kaikista kyselyyn vastanneista rippikouluikäisiä oli 10 prosenttia ja vanhempia nuoria (16–20-vuotiaita) niin ikään 10 prosenttia. Suhteellisesti vähiten vastaajien joukossa on 21–35-vuotiaita nuoria aikuisia, joita kyselyyn vastanneista on vain kuusi prosenttia. Nuorten aikuisten vähäinen osallistuminen olikin nostettu esiin jumalanpalveluksen kehittämiseen tähtäävässä kirkolliskokousaloitteessa yhtenä keskeisenä ryhmänä, joita jumalanpalveluksissa ei näy (Edustaja-aloite 9/2008). Tämän tutkimuksen aineisto vahvistaa huolen aiheellisuuden. 36–50-vuotiaita kyselyyn vastanneista on 15 prosenttia. Kävijöistä valtaosa on yli 50-vuotiaita. 51–65-vuotiaita vastanneista on runsas neljännes ja yli 65-vuotiaita joka kolmas. Vaikka tutkimuksessa mukana olleet jumalanpalvelukset edustavat lähinnä näytettä kirkon jumalanpalveluksista, antavat ne selkeästi viitteitä siitä, millainen jumalanpalvelusten kokonaisikäjakauma on.

Osallistujien ikäjakauma vaihtelee varsin paljon eri jumalanpalveluksissa. Tutkimusaineistossa jumalanpalvelus, joka on koonnut eniten rippikouluikäisiä, oli seurakunnassa nimenomaan rippikoululaisille suunnattu rippikoulusunnuntai. Vastaavasti kahden seurakunnan jumalanpalveluksessa ei ollut mukana lainkaan rippikoululaisia, ja toisessa niistä ei myöskään muita alle 20-vuotiaita nuoria. Yhdessä tutkittavista jumalanpalveluksista peräti 70 prosenttia vastaajista oli eläkeikäisiä. Toisaalta taas toisessa jumalanpalveluksessa yli 65-vuotiaita oli vain 14 prosenttia. Tämä osoittaa eri jumalanpalvelusten tavoittavan hyvin eri tavoin eri-ikäisiä. Osa jumalanpalveluksista kohdennetaan selkeästi tietyille ikäryhmälle, mitä on pidettävä tämän tutkimuksen tulosten valossa onnistuneena tavoitteena. Verrattuna Mäkelän (2001, 20) tutkimukseen tässä tutkimuksessa nuorten osuus on jonkin verran suurempi.

Taulukko 2. Tutkittaviin jumalanpalveluksiin osallistuneiden ja tutkimukseen osallistuneiden ikäjakauma. N=230. %.

	Tuomio- sunnuntai	1. adventti- sunnuntai	2. adventti- sunnuntai	3. adventti- sunnuntai	4. adventti- sunnuntai	Kaikki
Rippikouluikäiset (1996 syntyneet)	0	0	0	14	35	10
Isosikäiset (16–20-vuotiaat)	6	2	0	27	0	10
Nuoret aikuiset (21–35-vuotiaat)	8	6	10	8	0	6
36–50-vuotiaat	13	25	10	14	6	15
51–65-vuotiaat	29	34	10	23	29	27
yli 65-vuotiaat	44	34	70	14	29	33

Vastaajien elämäntilanne mukaili ikäjakaamaa: Lähes puolet (45 %) tutkimukseen osallistuneista jumalanpalveluskävijöistä oli eläkeläisiä. Vastaajista joka neljäs (28 %) oli työssä käyvä, joka viides (22 %) oli koululainen ja pieni osa työttömiä (2 %) tai jotakin muuta (3 %). Lähes yhdeksän kymmenestä (88 %) on saman seurakunnan jäseniä kuin missä osallistui jumalanpalvelukseen.

Tutkimus osoittaa jumalanpalveluskävijöistä huomattavan osan olevan aktiivikävijöitä. Kokonaisuudessaan satunnaiskävijöitä osallistujien joukossa on varsin vähän. Niitä, jotka käyvät kirkossa korkeintaan kerran pari vuodessa tai harvemmin kuin kerran vuodessa, tutkimukseen osallistuneista on vain joka viides. Sen sijaan useampi kuin joka kolmas (38 %) ilmoitti käyvänsä jumalanpalveluksessa viikoittain tai lähes joka viikko. Lisäksi joka viides (20 %) kertoi käyvänsä vähintään kerran kuukaudessa. Joka neljäs (23 %) käy useita kertoja vuodessa. Kerran pari vuodessa käyviä on 12 prosenttia ja kuusi prosenttia käy harvemmin kuin kerran vuodessa. Osallistujien jakauma on linjassa suomalaisten yleisen jumalanpalvelusaktiivisuuden kanssa. Vuonna 2007 suomalaisista kuusi prosenttia ilmoitti osallistuvansa kerran kuukaudessa. Tähän ryhmään kuuluu yli puolet (58 %) tutkittaviin jumalanpalveluksiin osallistujista. Reilu kolmannes (39 %) suomalaisista ilmoitti käyvänsä harvemmin, mutta vähintään kerran vuodessa. Yli puolet (56 %) ilmoitti käyvänsä harvemmin kuin kerran vuodessa tai ei lainkaan viime vuosina. (Monikasvoinen kirkko 2008; lähde: Kirkkomonitor 2007, N=4 004)

Adventtisunnuntai tavoitti odotusten mukaisesti muita jumalanpalveluksia huomattavasti enemmän satunnaiskävijöitä. Adventtisunnuntain messun osallistujista vajaa kolmannes (30 %) osallistui jumalanpalvelukseen korkeintaan kerran tai pari vuodessa tai harvemmin. Sen sijaan toisena adventtisunnuntaina pidetyssä jumalanpalveluksessa kerättyyn kyselyyn vastanneista kukaan ei ollut satunnaiskävijä, vaan peräti kaksi kolmesta vastaajasta (65 %) kertoi käyvänsä jumalanpalveluksessa joka viikko tai lähes joka viikko.

3.2. Mitä jumalanpalveluksesta haetaan?

Mitä ihmiset odottavat jumalanpalvelukselta ja mikä saa heidät sinne tulemaan? Vastaajilta tiedusteltiin kyselyssä avoimella kysymyksellä, mitä he odottavat jumalanpalvelukselta. Kysymys oli muotoa: ”Mitä haette jumalanpalveluksesta?” Vastaajille ei annettu mitään esimerkkejä tai vaihtoehtoja, vaan kysymyksellä haluttiin saada esiin vastaajien omia ajatuksia siitä, mikä on heidät saanut tulemaan jumalanpalvelukseen ja mitä he sieltä ovat tulleet hakemaan. Kaikkiaan 161 vastaajaa vastasi kysymykseen jotain ja 69 henkilöä ei vastannut mitään. Vastaajat saattoivat kertoa yhden tai useamman asian ja kultakin vastaajalta kirjattiin niin monta odotusta kuin olivat kirjanneet. Kaikkiaan vastaajilta kirjattiin 417 odotusta, ja yksittäisiltä vastaajilta kirjattiin yhdestä seitsemään odotusta. Kysymyksen perusteella keskeisimmät odotukset liittyvät tunnekokemuksiin, joita kiireisen arjen keskellä on vaikea löytää (ks. taulukko 3). Joka neljäs (23 %) kyselyyn vastannut mainitsi avoimessa kysymyksessä rauhaan, mielenrauhaan ja rauhoittumiseen liittyviä tekijöitä. Lisäksi joka kymmenes (11 %) mainitsi hakevansa jumalanpalveluksesta hiljentymistä samoin kuin tekijöitä, jotka liittyivät voiman saamiseen arkipäivään.

Joka viides kertoi odottavansa jumalanpalveluksesta seurakuntayhteyttä, yhteenkuuluvaisuuden tunnetta tai uskovien yhteyttä. Useampi kuin joka kymmenes kertoi odottavansa ennen kaikkea uskon vahvistumista ja hengellistä rakentumista. Niin ikään useampi joka kymmenes odotti ehtoollista. Yhtä moni mainitsi odottavansa Jumalan saanaa. Jumalan läsnäolon kokemusta, yhteyttä Jumalaan ja Jumalan hoitoa kertoi odottavansa niin ikään useampi kuin joka kymmenes.

Useat mainitsivat myös syntien anteeksisaamiseen, laulamiseen, armon kokemukseen, Jumalan siunauksen saamiseen, rukoilemiseen ja pyhän kosketukseen liittyviä tekijöitä. Jumalanpalveluksesta haettiin myös iloa ja hyvää mieltä sekä lohtua ja lohdutusta suruun. Pieni osa kertoi odottavansa kirkkokahveja ja ystävien tapaamista.

Huomion arvoista on, että varsin harva, vain kaksi prosenttia vastaajista, kertoi avoimessa kysymyksessä odottavansa nimenomaan saarnaa. Selvästi keskeisempänä pidetään tunnetason kokemuksia.

Taulukko 3. Vastaajien keskeisimmät jumalanpalvelukseen liittämät odotukset. Vastaukset avoimeen kysymykseen: ”Mitä haette jumalanpalveluksesta?” N=230.

KESKEISIMMÄT ODOTUKSET (avoin kysymys):	% kyselyyn vastanneista
Rauhaa, mielenrauhaa, rauhoittumista, mielen lepoa	23
Seurakuntayhteyttä, yhteenkuuluvaisuutta, uskovien yhteyttä	20
Uskon vahvistusta, hengellistä rakentumista	13
Ehtoollista	12
Jumalan sanaa	12
Jumalan läsnäoloa, yhteyttä Jumalaan, Jumalan hoitoa	12
Voimaa, voimia arkipäivään, tukea ja voimaa ja rohkeutta alkavaa viikkoa varten	11
Hiljentymistä, mielen hiljentymistä	11
Syntien anteeksisaamista, synnintunnustus ja -päästö	6
Laulamista, virsiä, lapsuuden virsiä	5
Armoa	5
Jumalan siunausta	5
Rukousta, yhdessä rukoilua, aikaa rukoilla	4
Pyhän kosketusta, pyhän kohtaamista	3
Iloa, hyvää mieltä	2
Lohtua, lohdutusta	2
Kirkkokahvit	2
Ystävien tapaamista, mahdollisuutta tavata tuttavias	2
Virkistäviä ajatuksia, hengellistä virkistystä	2
Saarnaa	2

Tutkimus osoittaa, että monet tulevat kirkkoon elämäntilanteidensa myötä. Moni tulee kirkkoon surun kohdatessa ja hakee sieltä lohtua tilanteeseensa. Yli puolet vastaajista (54 %) koki, että elämässä tapahtuvat surulliset tapahtumat saavat tulemaan kirkkoon.

Jumalanpalvelukseen tulemiseen vaikuttavat kuitenkin myös muutkin tekijät kuin se, että sieltä pyritään hakemaan omaan elämään jotain. Joka kolmas vastaaja kertoi osallistumiseen vaikuttavan sen, kuka pappi on toimitusvuorossa. Erityisesti ne, jotka kävivät kirkossa melko aktiivisesti (useamman kerran vuodessa, mutta harvemmin kuin viikoittain tai lähes joka viikko) lähtevät tai jättävät lähtemättä sen mukaan, kuka pappi on toimitusvuorossa. Sen sijaan satunnaiskävijöille ja erittäin aktiivisille kävijöille toimittavalla papilla ei ole juurikaan merkitystä.

Myös säällä on vaikutusta. Tutkimukseen osallistuneista 15 prosenttia kertoi, ettei lähde kirkkoon, jos sää on huono. Eniten säätilalla on vaikutusta sellaisille satunnaiskävijöille, jotka käyvät kirkossa harvemmin kuin kerran vuodessa.

3.3. Kokemukset jumalanpalveluksesta

Yleisesti ottaen osallistujat olivat tyytyväisiä siihen jumalanpalvelukseen, mihin osallistuivat. Peräti 92 prosenttia (N=230) koki tutkitun jumalanpalveluksen sellaisena kuin sen tulisi olla. Eri jumalanpalveluksissa tyytyväisten osuus vaihteli 87 prosentista 95 prosenttiin. Tyytymättömien osuus siis vaihteli viidestä 13 prosenttiin. Kaikissa tutkituissa jumalanpalveluksissa tyytyväisten osuus on korkeampi kuin Mäkelän vuonna 1999 kerää-

mässä tutkimusaineistossa, jossa 82 prosenttia (N=130) ilmaisi olevansa tyytyväinen. Ero on huomion arvoinen. On myös huomionarvioista, että tyytyväisten osuudella ei ollut yhteyttä siihen, oliko tutkimus seurakunta mukana jumalanpalveluselämän kehittämissuunnitelmassa tutkimushetkellä. Kokonaisuudessaan yleistulos antaa viitteitä siitä, että jumalanpalvelusten kokonaistila näyttäisi kohentuneen.

Mikäli tyytyväisyyttä tarkastellaan erilaisten jumalanpalveluskävijöiden keskuudessa, joitain eroja on syytä nostaa esille. Satunnaiskävijät ovat jonkin verran tyytymättömmämpiä kuin aktiivikävijät. Niistä, jotka käyvät jumalanpalveluksessa harvemmin kuin kerran vuodessa, tyytymättömiä oli 13 prosenttia. Sen sijaan viikoittaisista kävijöistä vain seitsemän prosenttia oli tyytymättömiä.

Tyytymättömiä on selvästi eniten nuorten aikuisten keskuudessa. Heistä peräti 27 prosenttia koki, ettei kyseinen jumalanpalvelus ollut sellainen kuin jumalanpalveluksen tulisi olla. Yli 65-vuotiaista niin ajatteli vain kolme prosenttia. Rippikouluikäisistä kuten myös isosikäisistä nuorista tyytymättömiä oli joka kymmenes. Miesten ja naisten välillä ei ollut eroa.

Kyselyssä tiedusteltiin tyytyväisyyskokemuksia laajasti useista eri ulottuvuuksista. Parhaiten jumalanpalvelus arvioitiin erilaisista pappiin liitetyistä näkökulmista: kuulin hyvin pappien puheen (80 % täysin samaa mieltä), mielestäni pappi uskoi siihen, mitä hän puhui (76 %) ja papit kohtasivat seurakuntalaiset hyväksyvästi ja armollisesti (74 %). Useimmat kokivat jumalanpalveluksen myös huolellisesti valmistelluksi (72 %), kokivat saarnaajan puhuneen ymmärrettävää kieltä (67 %) ja jumalanpalveluksessa olleen kiireetön tunnelma (64 %). Kärjessä olivat samat kuin Mäkelän (2001) vuonna 1999 keräämässä tutkimusaineistossa. Näiden kahden tutkimuksen kyselyiden ”rasti-ruutuun” -kysymysten tulokset odotusten ja kokemusten vastaavuudesta kokonaisuudessaan vastaavat hyvin toisiaan ja olemme tästä artikkelista jättäneet tämän asian tarkemman tarkastelun pois.

Avoimessa kysymyksessä myönteisinä asioina nostettiin esiin ennen kaikkea seuraavia näkökulmia:

- tutut ja hyvät virret
- tunnelma: rauhoittava, lämmin, hyvä, kiireetön
- hyvä saarna
- musiikki: muutakin kuin urut, muitakin kuin virsiä, kuoro, yksinlaulut
- pappi: mukava, tuttu, ihana, iloinen, sydämellinen, hyvä-ääninen; ehtoollinen; paljon nuoria, lapsia, kirkko täynnä

Kritiikkiä osallistujat antoivat kokonaisuudessaan varsin vähän. Ne, jotka kirkkoon yleensä tulevat, ovat tyytyväisiä jumalanpalveluksen muotoon ja toteutukseen. Tyytymättömät jättävät tulematta. Yleisimmät kritiikin aiheet avoimessa kysymyksessä olivat seuraavat:

- suuntaaminen tietyille kohderyhmille – ”ei minulle”
- jumalanpalvelus on liian pitkä
- saarna: liian laimea, sekava, ei puhutellut; tulisi olla nykypäiväisempi ja henkilökohtaisempi; liian pitkä/lyhyt
- tempo: liian hidas/nopea pappi/kanttori
- toimimaton akustiikka
- osallistujien käyttäytyminen: rippikoululaisten ja nuorten levottomuus; lasten itku ja tepastelu; ihmisten keskustelu messun aikana
- liian kaavamainen
- musiikki: outoja virsiä; heikko säestys, heikko laulu

Myös sukupuolikysymys nostettiin esiin: jumalanpalveluksessa koettiin olevan niin liikaa kuin liian vähän naispappeja

Siirrymme seuraavassa tarkastelemaan yksityiskohtaisemmin messuun liitettyjä odotuksia, kokemuksia ja arviointeja messun eri osien ja ulottuvuuksien mukaan.

3.4. Messun eri osiin liitetyt arvioinnit

Liturgian eri osat

Kysyttäessä haastateltavilta sitä, mikä jumalanpalveluksen osa on merkityksellistä, vastaukseksi tuli eniten liturgian eri osiin liittyviä kommentteja. Samassa yhteydessä haastateltuun osallistujat saattoivat keskustella siitä, mikä kyseisessä osassa oli hyvää tai kehitettävää. Etenemme seuraavaksi messukaavan mukaan.

Yksi haastatelluista kertoi ulkomailla asuessaan ymmärtäneensä, miten merkityksellinen yhteinen rippiosio on, hän piti yleistä synnintunnustusta luterilaisen liturgian erityisenä ja arvokkaana osiona.¹² Kyseinen nainen mainitsi haastatelluista ainoana myös kunnian ja ylistyksen merkityksellisinä jumalanpalveluksen elementteinä. Haastateltava korosti myös äidinkielen merkitystä jumalanpalveluskielenä.

Isä meidän -rukoukseen ja uskontunnustukseen viitattiin vain siinä keskustelun kohdassa, kun seurakuntalaisia keskustelutti pappien antamat ohjeistukset. Näissä kohdissa toivottiin papilta selkeämpiä ohjeita seurakuntalaisten seisomaan ja istumaan siirtymisestä ja kärsivällisyyttä odottaa niin kauan, että seisomaan tai istumaan asettautumisesta aiheutuneet äänet laskeutuisivat ennen liturgian jatkamista. Samoihin yhteyksiin toivottiin rauhallisuutta lausumiseen, jotta seurakuntalaiset ehtisivät mukaan rukoukseen ja uskontunnustukseen.

¹² Ripistä ovat kirjoittaneet esimerkiksi Kotila 2009 ja Kettunen 1998.

Esirukous keskustelutti ihmisiä erityisesti Heinävedellä ja Malmilla. Heinävedellä seurakuntalaisille uusi kokemus oli se, että he saivat osallistua rukoukseen vuoroterveyksellä. Moni haastatelluista piti uudesta kokemuksesta kovasti, vain yksi kertoi keskitymisensä itse rukoukseen häiriintyneen siksi, että joutui jännittämään ”omaa vuoroaan”. Yhteinen kokemus ihmisillä oli se, että rukoukseen osallistuminen yhdisti seurakuntaa, antoi tavallista enemmän, oli uusi ja miellyttävä kokemus. Tässä ja saarnan yhteydessä seurakuntalaiset kiittivät pappia jumalanpalveluksen huolellisesta valmistamisesta.

Malmilaisia sitä vastoin puhutti esirukouksessa annettu mahdollisuus hiljaisessa rukouksessa tuoda omat asiat Jumalan eteen. Mahdollisuutta omien asioiden puolesta rukoilemiseen pidettiin tärkeänä, merkityksellisenä ja ”harvinaisena herkkuna”. Keskustelua herätti se, miten lyhyt aika hiljaiselle rukoukselle annettiin. Ihmiset pohtivat sitä, että papista hiljaisuus tuntuneen pidemmältä kuin rukoilijasta, pappien pitäisi heidän mielestään pystyä paremmin sietämään hiljaisuutta ja antamaan ihmisille aikaa omaan sisäiseen rukoukseen.

Ehtoollinen oli joillekin haastateltaville yksi messun kohokohdista. Sama tulee esiin Räsänen tutkimuksessa: ehtoollinen koettiin jumalanpalveluksen kolmanneksi tärkeimpänä osiona. Ehtoollista tärkeämpänä pidettiin saarnaa ja jumalanpalveluskokonaisuutta.¹³ Eräälle nuorelle ehtoollinen oli syy tulla jumalanpalvelukseen. Jumalanpalvelus josta ehtoollinen on pois, tuntui yhdestä henkilöstä ty pistetyltä jumalanpalvelukselta. Samaan asiaan viittasi haastateltava, joka toivoi, että perhejumalanpalveluksia voitaisiin lyhentää jollakin muulla tavalla kuin ehtoollisen poisjättämisellä. Eräs käytännön asia puhutti Malmi seurakunnan jäseniä. Iäkkäämmille ihmisille, joilla on kuiva suu, käytäntö, jossa leipä kastetaan viiniin, on hankala: leipä tarttuu suuhun kiinni eikä sitä tahdo saada nieltä.

Ehtoollista pidettiin ”hyvänä ja hienona juttuna”. Eräs haastateltava totesi: ”...ehtoollinen...se on semmonen oleellinen...joka siis käärii pumpuliin kaiken tämän hyvän”. Yhdelle haastateltavista ehtoollinen merkitsi ”sitä mihin se on asetettu”. Yhtä henkilöä alttaritaulussa olevat Jeesuksen kasvot liikuttivat, ehtoolliselle sai tulla Kristuksen kasvojen alle siunattavaksi. Monet ehtoolliselle annetut merkitykset tulivat aineistosta esiin negatiivien kautta. Kiireen tuntu niin kutsutun jatkuvan pöydän käytännössä ei seurakuntalaisten mielestä antanut tilaa hiljentymiselle, omalle rukoukselle eikä siunatuksi tulemisen tunteelle. Eräs haastatelluista kuvasi ehtoolliskäytäntöä kiireen vuoksi ”markkinatouhuksi”. Ehtoollisen yhteyteen toivottiin siis kiireettömyyttä, joka antaisi mahdollisuuden hiljentymiseen, esirukouksessa keskenjääneen rukouksen loppuunsaattamiseen ja siunatuksi tulemisen tunteelle. Mäkelän tutkimuksessa kiireettömyys nimettiin henkilökohtaisuudeksi, mutta sillä tarkoitettiin samaa kuin tässä tutkimuksessa: seurakuntalaiset kokevat ehtoollisen pyhäksi hetkeksi, jolta toivotaan kiireettömyyttä ja mahdollisuutta hiljentymiseen.¹⁴

13 Räsänen 1995, 113.

14 Mäkelä 2001, 95. Huomattavaa tässä kohtaa on se, että tässä tutkimuksessa ei mainittu lainkaan

Myös kyselylomakkeen vastausten perusteella voidaan arvioida jossain määrin liturgin osuuteen liittyviä odotuksia ja kokemuksia. Liturgin laulaminen ei kyselylomakkeissa noussut erityisen tärkeäksi. Vain joka neljäs piti selvästi tärkeänä, että liturgi laulaisi lauluosuudet eikä puhuisi. Paljon tärkeämpänä pidettiin sitä, että liturgi muutoin hoitaisi tehtävänsä innostuneesti (49 % täysin samaa mieltä). Vastaajat myös useimmiten arvioivat liturgin hoitaneen tehtävänsä yleensä innostuneesti (47 % täysin samaa mieltä, 31 % osittain samaa mieltä).

Saarna nousi haastatteluissa ehtoollisen ohella toiseksi jumalanpalveluksen pääkohdiksi. Yksi haastateltavista totesi, että liturgiset uudistukset ovat hyviä, mutta ajatus sanan kirkosta ei saisi unohtua. Moni haastateltava piti saarnoja tärkeinä, keskeisinä ja kantavana voimana arjessa. Joillekin haastateltaville saarna oli syy tulla kirkkoon. Myös Räsänen tutkimuksessa saarnaa pidettiin jumalanpalveluksen puhuttelevimpana osana.¹⁵ Mäkelän ryhmähaastatteluihin osallistuneet seurakuntalaiset pitivät saarnaa tärkeänä ja siltä odotettiin kontekstuaalisuutta, evankeliumin julistusta, ajankohtaisuutta, lain ja evankeliumin sanomaa ja persoonallisuutta.¹⁶

Hyvän saarnan tunnusmerkkeinä omassa tutkimuksessamme pidettiin sitä, että siinä käsitellään monipuolisesti uskon keskeisiä asioita. Seurakuntalaisille on tärkeää se, että pappi on itse sisäistänyt Raamatun tekstin niin, että pystyy soveltamaan sen keskeisen sisällön ajankohtaisella, mutta armollisella tavalla käytännön elämään. Eräs haastateltava toivoi papin puheen tulevan sydämestä asti. Puheessa pitää olla sisältöä ja syvyyttä eikä se ole tyhjää puhetta eikä kertomusta papin omasta arkipäivästä. Kyselyn perusteella tärkeänä pidettiin, että pappi uskoo itse siihen, mitä hän puhuu (77 % täysin samaa mieltä). Eniten haastatteluissa puhuttiin saarnan kohdalla juuri siitä, että papin tulisi tuoda päivän tekstin pääsanoma tai ”punainen lanka” selkokielellisesti kirkkokansalle. Monissa haastatteluissa korostettiin sitä, etteivät saarnat ole juhlapuheita. Tärkeänä pidettiin myös sitä, että kirkkoon tulleet nuoret voisivat ymmärtää saarnan sisällön. Useimmat kokivatkin puheen ymmärrettäväksi. Kyselylomakkeessa peräti 75 prosenttia oli täysin samaa mieltä sen kanssa, että pappi puhui ymmärrettävää kieltä, joskin erot aktiivi- ja satunnaiskävijöiden välillä olivat suuria. Useimmat myös kokivat saarnan olevan suunnattu ainakin jossain määrin myös itselleen (40 % täysin samaa mieltä, 36 % osittain samaa mieltä). Kyselyn perusteella saarnat oli tutkimusseurakunnissa pidetty suurelta osin vapaasti eikä niitä ollut luettu suoraan paperista.

Saarnan kohdalla haastateltavien iällä oli selkeä ero siinä, mitä saarnasta ajateltiin. Nuorten puhe liittyi lähinnä saarnan pituuteen: saarna ei saisi olla pitkä eikä puuduttava. Iäkkäämmillä ihmisillä sitä vastoin oli toivomus pidemmistä, syvällisemmistä ja hyvin kuuluvista saarnoista. Heille, toisin kuin nuorille, saarnat merkitsivät oman uskonelämän

Mäkelän tutkimuksessa esiin tullutta odotusta ehtoollisen hygieenisyydestä. Mäkelä 2001, 94–95.

15 Räsänen 1995, 112–113.

16 Mäkelä 2001, 83–90.

hoitamista ja evästä, joka otettiin mukaan arkipäivään. Myös kyselylomakkeen avoimessa kysymyksessä oli nähtävissä, että osallistujat kritisoivat saarnoja sekä liian lyhyiksi että liian pitkiksi. Kyselyssä siihen, mikä jumalanpalveluksessa oli erityisesti hyvää tai erityisesti huonoa, saarna mainittiin kokonaisuudessaan useita kertoja. Kritiikkiä saarnaa kohtaan annettiin seuraavin ilmaisin: liian laimea, sekava, ei puhutellut ja tulisi olla nykypäiväisempi ja henkilökohtaisempi.¹⁷

Merkityksellisyyttä haastattelussa kysyttäessä Herran siunauksen mainitsi yksi henkilö, joka piti siunausta itselleen erityisen merkityksellisenä asiana. Siunauksen merkitys tuli haastateltavien puheissa esiin eniten ehtoollisen yhteydessä eikä erillisenä osiona liturgian lopussa. Tulokset tulevat lähellä Johanna Räsänen tutkimuksen tuloksia: hänen tutkimukseensa osallistuneet vanhemmat ihmiset arvioivat saarnat paremmiksi ja sopivamman mittaisiksi kuin nuoremmat tutkimukseen osallistuneet, joiden mielestä saarnat olivat tavanomaisia, liian pitkiä tai eivät erityisen hyviä.

Musiikki

Musiikin merkitys nousi niin kyselyssä kuin haastatteluissa hyvin esiin.¹⁸ Musiikin yhteydessä seurakuntalaiset puhuivat paitsi virsistä, myös muusta jumalanpalvelusmusiikista; kirkkokonserteista ja kuorolaulusta.

Musiikki oli monessa haastattelussa ensimmäinen asia, joka mainittiin jumalanpalveluksen tärkeäksi asiaksi. Musiikki oli sosiaalisen ulottuvuuden lisäksi jumalanpalveluksen elementeistä se, joka puhutti myös nuoria haastateltavia.

Nuorille vaihtelu musiikissa oli tärkeää; he pitivät siitä, että musiikkia säestetään urkujen sijasta joskus pianolla tai bändin avustuksella ja että jumalanpalveluksessa voisi olla virsien lisäksi myös muuta musiikkia. Yhdellä nuorella oli ajatus juuri tähän aiheeseen: jos virsiä säestetään muuten kuin uruilla, voisivat seurakuntalaiset osallistua yhteislauluun rohkeammin. Tärkeänä, vaihtelun lisäksi, nuoret pitivät sitä, että he saavat seurakunnassaan osallistua nuorille tarkoitetun jumalanpalveluksen musiikkivalintoihin. Erityisen hyvänä nuoret pitivät sitä, että jumalanpalveluksessa on nuorten virsiä tai muuta nuorille suunnattua musiikkia. Kannelmäen jumalanpalveluksessa nuorisopapin laulu sai nuorilta paljon kiitosta. Nuorille heille suunnattu musiikki merkitsi rentoa tunnelmaa.

Myös ”vanhemmalle väelle” musiikki oli tärkeä asia, yksi haastateltavista totesikin, että musiikki merkitsee hänelle paljon ja on hoitavaa. Jo ikääntyneitä haastateltavia puhutti musiikin äänenvoimakkuus: osaa häiritsi musiikin hiljaisuus, osaa sen kovaäänisyys. Yhteinen toive kaikissa haastatteluissa oli se, että musiikki soitettaisiin niin, että virsien sanat kuuluisivat eivätkä hukkuisi musiikin sekaan.

¹⁷ Räsänen 2005, 124.

¹⁸ Sama tulos tulee esiin myös Mäkelän ja Räsänen tutkimuksissa. Mäkelä 2001 ja Räsänen 1995.

Haastateltavien keskuudessa vaihdettiin ajatuksia myös suhteesta niin kutsuttuihin vanhoihin ja uusiin virsiin. Yllättävä havainto liittyy siihen, että ihmiset maaseutuseurakunnissa olivat yhtä mieltä siitä, että musiikkiin kaivataan vaihtelua. Kaupungissa sitä vastoin kaivattiin useammin perinteisiä virsiä ja melodioita. Kyselylomakkeessa moni antoi kiitosta tutuista virsistä. Kritiikkiä sen sijaan annettiin oudoista virsistä. Tuttujen virsien laulaminen on kokonaisuudessaan tärkeäksi koettu asia. Suomalaisille vuonna 2008 tehdyssä ISSP-kyselyssä vastaajat toivoivat kirkossa laulettavilta virsiltä eniten tuttuutta. Vastaajat halusivat laulaa kirkossa lapsuudesta ja rippikoulusta tuttuja virsiä ja muuten vanhoja tuttuja virsiä. Uudet itselle tuntemattomat virret ovat toivelistalla kaikkein viimeisenä.¹⁹ Mäkelän tutkimuksessakin todettiin, että tutut virret ovat seurakuntalaisille erittäin tärkeä jumalanpalvelukseen liittyvä laatuodotus, joka tulisi ottaa jumalanpalveluksessa huomioon.²⁰ Tämän tutkimuksen jumalanpalveluksista tämä toive näyttää toteutuneen hyvin kahden messun kohdalla (Heinävesi ja Pihlajamäki), joissa 70–72 vastaajista oli täysin samaa mieltä väitteen ”Jumalanpalveluksessa oli minulle tuttuja virsiä” kanssa. Näistä toinen oli ensimmäisen adventtisunnuntain messu, johon osallistui myös paljon satunnaiskävijöitä. Toisessa (2. adventtisunnuntai) sen sijaan mukana oli vain aktiivikävijöitä. Tuomiosunnuntaina pidetyssä jumalanpalveluksessa (Malmi) vain vajaa kolmannes (30 %) koki saaneensa laulaa tuttuja virsiä (täysin samaa mieltä). Yleinen huomio oli se, että seurakuntalaiset antoivat kiitosta papin tai kanttorin yksinlaulusta, kanttorin laulusta saarnan yhteydessä ja kuoroesityksestä. Ensimmäisen adventtisunnuntain jumalanpalveluksessa esiintynyt poikakuoro saikin paljon kiitosta niin haastateltavilta kuin kyselyyn vastanneilta. Osa haastateltavista toivoi moniäänistä laulua, useampia kuoroesityksiä, mahtipontisempaa musiikkia ja konsertinomaisuutta. Kyselylomakkeen perusteella joka neljäs vastaaja piti hyvin tärkeänä, että jumalanpalveluksessa olisi mukana kuoro tai soitinryhmä, lisäksi reilulle kolmannekselle se oli melko tärkeää.

Kirkkotila ja jumalanpalveluksen alkamisajankohta

Kirkkotila nousi keskustelun aiheeksi erityisesti Heinävedellä, jossa jumalanpalvelukset järjestetään lämmityskustannusten vuoksi kesäisin seurakunnan isossa kirkossa ja talvisin seurakuntakodilla. Seurakuntakodin eduksi nähtiin sen yhteisöllisyyttä tukeva luonne: ihmiset juttelevat helpommin keskenään ja yhteinen virsilaulu kuuluu paremmin. Yksi haastateltava sanoi, että pienessä tilassa on vaikea keskittyä hiljentymään siksi, että ihmiset vaihtavat kuulumisia ennen jumalanpalveluksen alkua, hänelle iso kirkko oli tästä syystä paikka, joka auttoi häntä hiljentymään ja rauhoittumaan.

¹⁹ Salomäki 2010.

²⁰ Mäkelä 2001, 100.

Ihmisten mielissä näytti olevan se ajatus, että iso kirkko oli ”se oikea” jumalanpalveluksen pitopaikka. Iso kirkko on juhlallinen ja siellä on kiva pitää isoja juhlia. Myös muutama muu haastateltava mainitsi kirkkotilan. Kaksi haastateltavista mainitsi tutun kirkkotilan merkityksen: se on turvallinen ja luo rauhaa. Yksi haastateltavista nautti kirkkotilaan tulemisesta siksi, että hän pääsi sairastamisen vuoksi kirkkoon hyvin harvoin. Teknisistä seikoista huomautettiin myös: kun kirkkotilassa on huono akustiikka, mikrofonien käyttöön pitää kiinnittää erityistä huomiota.

Jumalanpalvelusaika nousi eräässä haastattelussa spontaanisti esiin. Kysymys liitettiinkin tämän myötä haastattelukysymysten joukkoon myöhemmin. Myös kyselyssä alkamisajankohta otettiin esiin avoimessa kysymyksessä: ”Onko jumalanpalveluksen pakko olla kymmeneltä?” Jumalanpalveluksen alkamisajankohta on samaan tapaan mielipide- ja elämäntilannekysymys kuin musiikin äänenvoimakkuuteen liittyvät asiat. Yhdelle sopii yksi, toiselle toinen. Nuoret, odotetusti, haluaisivat tulla kirkkoon sunnuntai-aamuna kello kymmentä myöhemmin. Vanhemmat ihmiset, jotka kärsivät unettomuudesta, toivoivat myöhäisempää alkamisajankohtaa. Osa haastateltavista pohti sitä, että aikainen alkamisajankohta on sikäli hyvä, että jumalanpalvelustouhuissa ei mene koko päivää vaan aamulla tulee noustua aikaisin ja päivän aikana ehtii tehdä muutakin. Erään haastateltavan pariskunnan toive oli, että jumalanpalvelusaika olisi kaikissa kirkoissa sama, jotta matkustaesakin olisi mahdollisuus osallistua eri paikkakuntien jumalanpalveluksiin.

Jumalanpalveluksen sosiaalinen ulottuvuus

Monille vanhemmille ihmisille jumalanpalvelukseen osallistuminen oli lapsuudessa opittu tapa. Yksi henkilö mainitsi, että hän on lapsesta asti pitänyt kirkossa käymisestä. Joillekin kirkkokäynnistä oli muodostunut tapa myös oman puolison kanssa. Näille ihmisille jumalanpalvelukseen osallistuminen kuului sunnuntaihin ja teki sunnuntaista juhlapäivän.

Kirkkoon tulemisen syissä korostui sosiaalinen ulottuvuus. Sosiaalinen ulottuvuus nivoutui vastauksissa usein yhteen jumalanpalveluksen eri elementteihin. Joillekin ihmisille sunnuntainen kirkkoon tuleminen poistaa arjen yksinäisyyttä. Moni haastateltava tulikin kirkkoon tapaamaan ystäviään: jumalanpalveluksen aluksi on kiva jutella ystävän kanssa ja ”valmistautua yhteiseen kokemukseen”, kuten eräs yhteiseen keskusteluun osallistunut nainen kokemuksensa sanoitti. Yhdelle haastateltavista on tärkeää se, että jumalanpalveluksessa on vapaus valita, osallistuuko sosiaaliseen toimintaan vai ei sen mukaan, miltä kyseisenä hetkenä tuntuu.

Osa haastatelluista mainitsi myös, että he pitävät siitä, että jumalanpalveluksessa on samanhenkisiä ihmisiä. Yksi henkilö mainitsi pitävänsä niistä ihmisistä, joita kirkossa käy. Haastatteluissa tuli esiin myös se, että seurakuntalaisista on mukava tavata seurakunnan työntekijöitä. Kirkossa kyseisenä sunnuntaina olleet rippikoululaiset ja heidän vanhem-

pansa ilahduttivat monia haastateltavia: heidän mukanaolonsa oli mukavaa ja toi messuun juhlan tuntua.

Kyselylomakkeessa oli useita jumalanpalveluksen yhteisölliseen luonteeseen liittyviä kysymyksiä. Useat toivoivat jumalanpalveluksen yhteydessä olevan tilaa seurakuntalaisten yhteiselle kohtaamiselle (41 % täysin samaa mieltä, 35 % osittain samaa mieltä). Melko usein niin myös koettiin olevan (48 % täysin samaa mieltä, 23 % osittain). Puolet vastaajista (46 %) piti tärkeänä, että pappi kättelisi kaikkia halukkaita.

Jumalanpalveluksen yhteisöllinen luonne tuli esiin myös liturgian eri osista puhuttaessa esirukouksen yhteydessä. Yhdessä muiden kanssa rukoileminen ja ”minunkin asioideni puolesta” rukoileminen koettiin merkityksellisenä asiana. Myös esirukouksen aikana luettava seurakunnan vuorotervehdys sai sosiaalisen merkityksen: yhdessä luettu vuorotervehdys yhdistää jumalanpalvelukseen osallistuvia ihmisiä.

Toiveet rauhantervehdyksestä, jossa toivotetaan vierustoverille rauhaa kätellen, jakaa selvästi kirkkokansaa. Joka kolmas kokisi sellaisen lisäävän seurakuntayhteyttä (on täysin tai osittain samaa mieltä), yhtä moni on eri mieltä, samoin kuin ei osaa sanoa.

Sosiaaliseen ulottuvuuteen liittyy myös seurakuntalaisten oma osallistuminen. Se, että seurakuntalaiset saavat lukea päivän tekstejä, oli haastateltavien mielestä hyvä asia. Jossakin haastattelussa tuli esiin tärkeä viesti: joillakin haastateltavilla oli haave joskus itsekin päästä lukemaan tekstejä, mutta heitä ei ollut pyydetty tähän tehtävään. Kyselyn perusteella on ilmeistä, että seurakuntalaisten osallistuminen on tärkeää ennen kaikkea aktiivikävijöille.

Jumalanpalveluksen sosiaaliseen puoleen liittyvät messun jälkeen järjestettävät kirkkokahvit tai ruokailu. Monien mielestä kirkkokahvit voisivat olla joka sunnuntainen tapa. Kirkkokahvit merkitsivät erityisesti yksinäisille ihmisille paljon, mutta myös muut haastateltavat nauttivat yhteisistä keskusteluista kahvin tai ruuan äärellä. Kyselyn perusteella kirkkokahvit aktivoivat ennen kaikkea aktiivikävijöitä. Kaikista vastaajista reilu neljännes (29 %) oli sitä mieltä, että kirkkokahveilla on vaikutusta jumalanpalvelukseen lähtemiseen.

Jumalanpalveluksen sielunhoidollinen ulottuvuus

Ryhmähaastatteluissa nousi korostetusti esiin jumalanpalvelukseen liittyvä sielunhoidollinen ulottuvuus, johon laskettiin kuuluvaksi kaikki lausumat, joissa puhuttiin itsensä hoitamisesta tai jumalasuhteen hoitamisesta. Haastatteluissa puhuttiinkin jumalanpalveluksesta hengellisenä eväänä, voimana arkeen ja itsensä hoitamisen ja hoidetuksi tuleminenä. Jälkimmäistä voitaisiin kutsua myös hengellisen ohjauksen ulottuvuutena.

Jumalanpalveluksen kiireettömyys koettiin haastatteluissa tärkeäksi. Kiireettömyyden koettiin antavan tilaa rauhoittumiselle, kuulemiselle ja kuuntelemiselle, hiljentymi-

selle ja rukoilemiselle. Hiljentymisen mahdollisuus nousi haastattelussa rauhoittumisen mahdollisuuden rinnalla jumalanpalveluksen tärkeimmäksi sielunhoidolliseksi ulottuvuudeksi.

Myös kyselylomakkeen perusteella jumalanpalvelukselta odotetaan kiireetöntä tunnelmaa (75 % täysin samaa mieltä) ja useimmiten se myös koettiin tunnelmaltaan kiireettömäksi (64 % täysin samaa mieltä). Aina tämä kokemus ei kuitenkaan välity: joka kymmenes oli täysin tai osittain eri mieltä. Tämä tutkimus siis vahvistaa Mäkelän tutkimuksessa saatua tulosta, jonka mukaan tärkein syy tulla jumalanpalvelukseen on rauhan etsiminen.²¹

Jumalanpalveluksen toivottiin vahvasti myös olevan tunnelmaltaan armollinen. Seurakuntalaiset toivovat papin kohtaavan heidät hyväksyvästi ja armollisesti (75 % täysin samaa mieltä) ja useimmiten niin kokivatkin (74 %). Saarnan pääpainon toivottiin olevan Jumalan armossa (45 % täysin samaa mieltä), eikä niinkään muistuttaa ihmisen syntisyydestä (27 % täysin samaa mieltä). Jumalanpalveluksen odotettiin ja koettiin myös yleisellä tasolla useimmiten korostavan Jumalan armahtavaisuutta (odotukset 51 % ja kokemukset 46 % täysin sama mieltä).

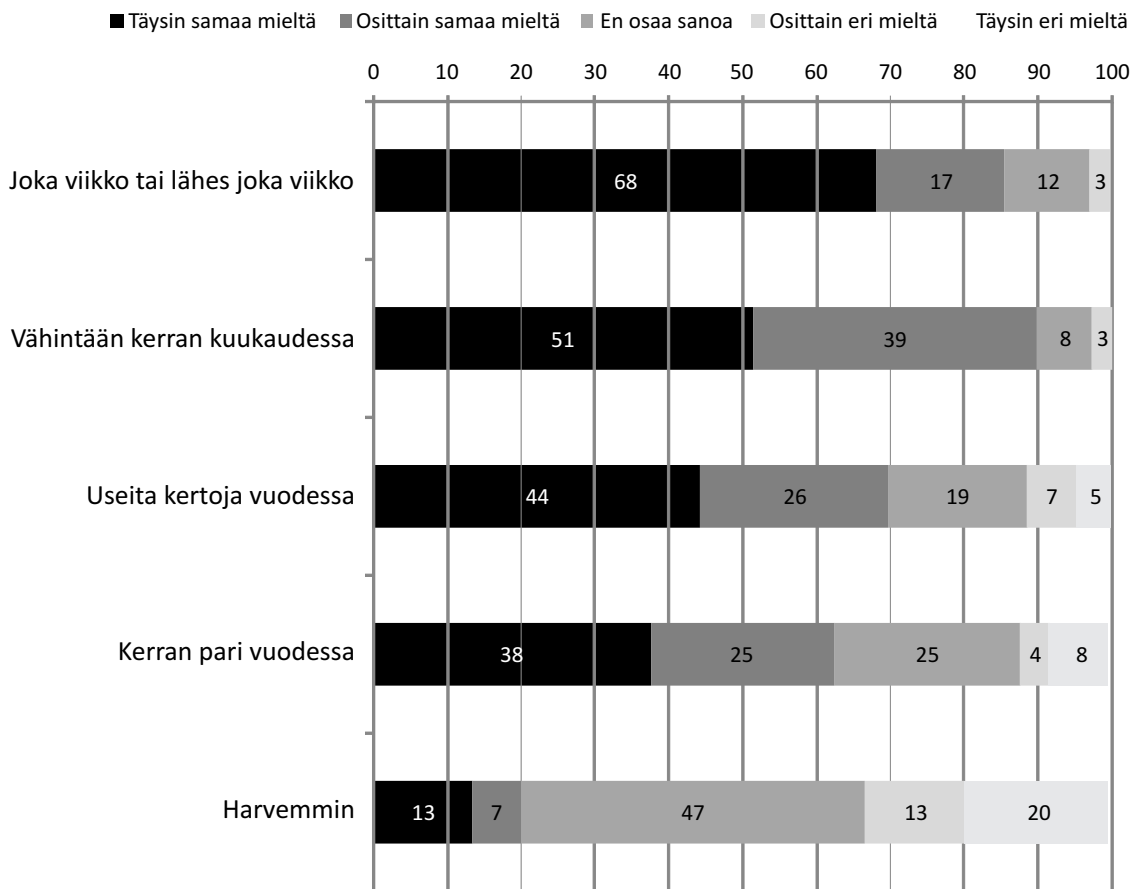
Sielunhoidollinen ja sosiaalinen ulottuvuus nivoutuivat joidenkin haastateltavien jumalanpalveluskokemuksissa yhteen: yksinäisille ihmisille jumalanpalvelus toi lohtua ja poisti yksinäisyyttä. Jumalanpalvelus on luonnollisesti kokonaisuudessaan paitsi henkilökohtainen, myös sosiaalinen, yhdessä koettu, kokemus.

Haastattelussa välittyi kuva ihmisistä, jotka tulivat kirkkoon ”tapaamaan Jumalaa”, jotta saisivat vahvistusta tai ryhtiä uskonelämäänsä, voimaa arkeen, lohtua yksinäisyyteen sekä mahdollisuuden lyhyeen ”retriittikokemukseen”: hiljentymiseen ja rauhoittumiseen. Tulokset ovat yhteneviä kyselyssä esiin nousseiden vastausten kanssa kysymykseen, mitä jumalanpalveluksesta haetaan (ks. edellä).

Mutta koetaanko jumalanpalvelus sitten uskoa vahvistavana? Kyselylomakkeessa tiedusteltiin sitä, missä määrin vastaajat kokevat jumalanpalveluksen vahvistavan uskoa. Kokonaisuudessaan kolme neljästä koki jumalanpalveluksen ainakin jossain määrin sellaisena. Puolet (51 %) vastaajista oli täysin samaa mieltä ja joka neljäs (24 %) osittain samaa mieltä. Eri mieltä olevia oli vain kahdeksan prosenttia. Loput eivät osanneet sanoa. Kokemuksilla oli selkeä yhteys jumalanpalveluksessa käymisaktiivisuuteen. Säännöllisesti kirkossa käyvät kokevat jumalanpalveluksen selvästi useammin uskoa vahvistavana kuin satunnaiskävijät (ks. kuvio 1). Kun joka viikko tai lähes joka viikko jumalanpalveluksessa kävijöistä kaksi kolmesta oli täysin samaa mieltä, että jumalanpalvelus vahvisti uskoa, satunnaiskävijöistä vain reilu joka kymmenes (13 %).

21 Mäkelä 2001, 68.

Kuvio 1. ”Jumalanpalvelus vahvasti uskoani”. Vastaukset kirkossa käyntiaktiivisuuden mukaan. N=230. (%)

Myös muilta osin aktiivikävijöiden kokemus jumalanpalveluksesta on myönteisempi kuin satunnaiskävijöiden. Paitsi että he kokevat tilastollisesti erittäin merkitsevästi jumalanpalveluksen voimakkaammin uskoa vahvistavana, he myös odottavat ja kokevat saarnan ja jumalanpalveluksen kokonaisuudessaan useammin korostavan Jumalan armahtavaisuutta. Aktiivikävijät kokevat niin ikään papin kohtaavan seurakuntalaiset armollisemmin ja hyväksyvämmiin kuin satunnaiskävijät ja kokevat saarnan olevan useammin suunnattu ”minulle itselleni” ja tulleen nykyaikaan. Aktiivikävijät odottavat, että seurakuntalaisilla olisi aktiivinen rooli, ja myös kokevat sen aktiivisempänä. He niin ikään odottavat esirikousta jumalanpalvelusosallistujien puolesta. Aktiivikävijät kokevat myös suoriutuvansa omista osuuksistaan hyvin (lauluosuudet, yhteen lausumiset, seisomiset). Yleisellä tasolla aktiivikävijät kokevat tyypillisesti tunnelman hyvin kiireettömänä ja jumalanpalveluksen hyvin valmistelluksi ja kokevat, että jumalanpalveluksessa saa laulaa tuttuja virsiä

Harvemmin käyvät sen sijaan edellä mainittujen erojen lisäksi kokevat tilastollisesti erittäin merkitsevästi useammin, että saarnassa käsitellään liian monia asioita eivätkä koe sen koskettavan erityisesti nykyaikaa eivätkä koe saarnaajan puhuvan erityisen ymmärrettävää kieltä. Harvemmin kuin kerran pari vuodessa kirkossa kävijöistä vain 13 prosenttia oli täysin samaa mieltä väitteen ”Saarnaaja puhui ymmärrettävää kieltä” kanssa, kun viikoittaisista kävijöistä 86 prosenttia, vähintään kerran kuukaudessa kävijöistä 78 prosenttia ja useita kertoja tai kerran pari vuodessa käyvistäkin lähes kolme neljästä (73 %) Satunnaiskävijät eivät myöskään tyypillisesti koe jumalanpalvelustilannetta erityisen armahtavana ja hyväksyvä. He eivät erityisesti odota, että pappi kättelisi jumalanpalveluksen alussa jumalanpalvelusvieraat. He kokevat esirukoukset usein liian pitkinä ja virret outoina. Avoimet kysymykset kuitenkin paljastavat harvoin käyvien yleisellä tasolla toivovan samaa kuin aktiivikävijät: Jumalanpalveluksesta haetaan ennen kaikkea rauhaa, hiljaisuutta, voimia arkeen, uskon vahvistusta ja Jumalan läsnäoloa. Sen saavuttaminen näyttää kuitenkin olevan vaikeampaa, kun jumalanpalveluksen konteksti ja siellä puhuttu kieli on vieras.

4. Tulosten yhteenveto ja pohdinta

Tässä tutkimuksessa olemme tarkastelleet suomalaisten jumalanpalvelukseen liittämiä odotuksia ja kokemuksia kyselyihin ja ryhmähaastatteluihin perustuvan aineiston valossa. Tutkimus on syntynyt kirkkohallituksen vuoksiksi 2011–2013 käynnistämän jumalanpalvelustyön kehittämishankkeen ”Tiellä – på väg” inspiroimana. Tutkimuksen avulla halutaan luoda kuvaa tämän hetken jumalanpalveluskävijöistä ja heidän jumalanpalvelukseen kohdistamistaan odotuksista ja kokemuksista.

Tutkimuksen ensimmäinen tehtävä oli luoda kuvaa siitä, keitä jumalanpalveluksessa käy. Naisia osallistujista oli 70 prosenttia. Noin 60 prosenttia osallistujista oli yli 50-vuotiaita. Kuitenkin rippikoululaisia ja muita nuoria osallistujien joukossa oli myös huomattava määrä (joka viides). Sen sijaan nuorten aikuisten osuus on erittäin vähäinen.

Tutkimus osoittaa jumalanpalveluksesta haettavan ennen kaikkea rauhoittavia tunnekokemuksia, joita kiireisen ja meluisan arjen keskellä on vaikea löytää. Niin ikään jumalanpalveluksesta haetaan voimaa arkeen, Jumalan läsnäoloa ja uskonvahvistusta.

Kokonaisuudessaan osallistujien kokemukset olivat myönteisiä ja verrattuna vuonna 1999 kerättyyn tutkimusaineistoon, kokemukset olivat kokonaisuudessaan jonkin verran myönteisempiä. Erityisesti aktiivikävijöiden kokemukset olivat myönteisiä. Sen sijaan satunnaiskävijän kokonaiskokemus jäi usein irralliseksi ja oudoksi. Tutkimuksen haastatteluiden viesti tutkijalle oli ilmeinen: sunnuntaina kirkkoon tuleva ihminen ei kiinnitä niinkään huomiota messun eri osien onnistumiseen vaan aivan toisenlaisiin asioihin.²² Ryhmähaastatteluista voidaan nostaa esiin kolme ulottuvuutta, jotka kietoutuvat toisiinsa ja muodostavat yhtenäisen odotusten ja kokemusten ulottuvuuden. Nämä kolme ulottuvuutta ovat juhlallisuus²³, sosiaalisuus ja sielunhoidollisuus, joista sielunhoidollisuus nousi haastatteluiden pääulottuvuudeksi. Viimeksi mainittua ajatusta tukee myös Räsänen tulos siitä, että jumalanpalvelus on kokonaisvaltainen tunteisiin vaikuttava kokemus.²⁴

Jumalanpalveluskokemuksiin liittyy ”itsestään selviä” odotuksia: jumalanpalveluksen toimittajat valmistelevat messun huolellisesti, papin ääni kuuluu hyvin ja hänen olemuksestaan henkii se, että kirkon sanomalla on hänelle itselleen sisäinen merkitys. Myös annettujen ohjeiden selkeys esimerkiksi seisomaan nousemisen yhteydessä nousi haastatteluissa keskustelun aiheeksi. Vanhemmat ja kokeneemmat seurakuntalaiset toivoivat, että ”jumalanpalvelusmoniste” jaettaisiin messun yhteydessä, jotta nuoret ja vähemmän jumalanpalveluskokemusta omaavat osallistajat tietäisivät, mitä jumalanpalveluksen aikana tapahtuu.

22 Myös Räsänen mukaan jumalanpalveluskokemus syntyy jumalanpalveluksen eri tekijöiden yhteisvaikutuksesta, ei niinkään yksittäisten osioiden kokemisesta. Räsänen 1995, 140.

23 Myös Räsänen tutkimuksessa tuli esiin ajatus jumalanpalveluksesta juhlana arjen keskellä. Räsänen 1995, 107.

24 Räsänen 1995, 143.

Liturgian eri osista eniten keskustelua herättivät yhteinen esirukous, saarna ja ehtoollinen. Saarna koettiin arjen evääksi, jossa ei kaivata juhlavia sanoja vaan Raamatun tekstin selittämistä kirkkokansalle ajankohtaisella tavalla niin, että Raamatun sanoma voisi puhutella ja kantaa arjessa.²⁵ Ehtoollisen yhteydessä ihmiset puhuivat siunauksen alla olemisesta ja toiveistaan ehtoollistilanteen rauhallisuudesta. Esirukouksen yhteydessä kiiteltiin yhteistä vuorotervehdystä ja toivottiin aikaa omien hiljaisten rukousten lausumiseen.

Jumalanpalvelus koetaan juhlaaksi arjen keskellä: tästä kertovat ihmisten kommentit kirkkotilasta ja käytetystä musiikista – niissä korostuivat toiveet juhlavuudesta. Osalle näihin kahteen liittyi myös itsensä hoitamisen elementtejä.

Vastauksissa korostui sosiaalinen ulottuvuus: osallistumisen tärkeys ja yhteinen kokemus. Mahdollisuus esimerkiksi päivän tekstien lukemiseen oli joidenkin haastateltavien hiljainen haave. Voitaisiinko mahdollisuutta osallistumiseen tarjota jollain tavalla myös niille, jotka eivät osaa sanoa toivettaan ääneen? Yksinäisille jumalanpalvelus, kirkkokahveineen, on merkityksellinen sen yksinäisyyttä poistavan luonteen vuoksi. Jumalanpalvelus on myös mahdollisuus samanhenkisten ihmisten ja ystävien kohtaamiseen.

Kaikkiin edellä esitettyihin liittyy jollain tavalla tarve tulla hoidetuksi. Kyselyaineiston perusteella jumalanpalvelus hoitaa kuitenkin todennäköisemmin aktiivikävijää kuin satunnaiskävijää. Satunnaiskävijä varsin harvoin kokee jumalanpalveluksen uskoaan vahvistavaksi kokonaisuudessaan armolliseksi kokemukseksi. Yhtenä keskeisenä syynä näyttäisi olevan jumalanpalveluksen kielen vieraus.

Tutkimuksen tulokset selittänevät osaltaan Tuomasmessun, Pop-messun ja muiden erityismessujen sekä Taize-rukoushetkien suosiota. Hiljaisuuden ystävien internet-sivuilla esitetty ajatus kiteyttää edellä esitetyt ulottuvuudet hyvin yhteen: ”Kaiken uskonnollisuuden lähteenä ja käyttövoimana on ihmisen kaipaus. Ihminen kaipaa elämän eheyttä, olemisen syvyyttä. Ihminen kurottaa arjen tuolle puolelle. Tämä kaipaus yhdistää kaikkia ihmisiä”²⁶

25 Saarnasta lisää esimerkiksi Kiiskan artikkelissa vuodelta 2009 ja kirjassa ”Saarnan käsikirja” 2001.

26 [http://www.hiljaisuudenystavat.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=74] Luettu 23.11.2011.

KIRJALLISUUS

Edustaja-aloite 9/2008

2008 Kirkolliskokouksen edustaja-aloite 9/2008. Asianro 2008–00440. Seurakuntien jumalanpalveluselämän kehittäminen. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous.

Kettunen, Paavo

1998 Suomalainen rippi. Helsinki: Kirjapaja.

Kiiski, Jouko

2009 ”Homiletiikka ja teologian opiskelijat soveltavien opintojen kontekstissa.” *Terve sielu terveessä ruumiissa*. Juhlakirja professori Paavo Kettusen täyttäessä 60 vuotta 27.11.2009. Toim. Hannu Mustakallio. Karjalan teologisen seuran julkaisuja 1, 47–63.

Kotila, Heikki

2009 ”Kadonneen ripin metsästys”. *Terve sielu terveessä ruumiissa*. Juhlakirja professori Paavo Kettusen täyttäessä 60 vuotta 27.11.2009. Toim. Hannu Mustakallio. Karjalan teologisen seuran julkaisuja 1, 21–33.

Kirkon tilastollinen vuosikirja 2010

2011 *Kirkon tilastollinen vuosikirja 2010*. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa

1999 ”Sisällön analyysi”. – *Hoitotiede*. Vol. 11, no 1/1999. 3–11.

Käsikirjanvaliokunnan mietintö 1/2009

2009 Käsikirjavalioikunnan mietintö 1/2009 edustaja-aloitteesta 9/2008, joka koskee seurakuntien jumalanpalveluselämän kehittämistä. Asianro 2008–00440. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous.

Kääriäinen Kimmo; Niemelä, Kati & Ketola Kimmo

2005 *Religion in Finland. Decline, Change and Transformation of Finnish Religiosity*. Publication No. 54 of the Church Research Institute. Tampere: Church research institute.

Meidän kirkko – Osallisuuden yhteisö

2009 *Meidän kirkko – Osallisuuden yhteisö*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuoteen 2015. Helsinki: Kirkkohallitus. Saatavilla Internetissä osoitteessa: evl.fi/meidankirkko

Monikasvoinen kirkko

2008 *Monikasvoinen kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004–2007*. Kirjoittaneet: Kimmo Kääriäinen, Kimmo Ketola, Kati Niemelä, Harri Palmu & Hanna Salomäki. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 103. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Mäkelä, Jussi P.

2001 *Jumalanpalveluksen laatu. Seurakuntalaisten odotusten ja kokemusten vastaavuus*. Kirkon tutkimuskeskus sarja B numero 80. Tampere.

Niemelä, Kati

2011 ”Heikkeneekö uskonnollisuus ikäryhmissä? Uskonnollinen kasvatus ja sen merkitys uskonnollisuuden selittäjänä”. *Uskonto suomalaisten elämässä – Uskonnollinen kasvatus, moraali, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa*. Toim. Kimmo Ketola, Kati Niemelä, Harri Palmu ja Hanna Salomäki. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto, 40–59.

Räsänen, Johanna

1995 *Seurakuntalaisten jumalanpalveluskokemukset ja uudistusodotukset vuonna 1992*. Kirkon tutkimuskeskus Sarja A Nro 66. Diss. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

1996

Jumalanpalvelus minun makuuni. Kirkon tutkimuskeskus Sarja B Nro 77. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Saarnan käsikirja

2001 *Saarnan käsikirja*. Toim. Jari Jolkkonen & Simo Peura & Osmo Vatanen. Kirjapaja: Helsinki.

Salomäki, Hanna

2010 ”Suomalaiset kaipaavat kirkkoon vanhoja tuttuja virsiä”. *CruX* 4/2010, 30–33.

Tutkijan eettiset valinnat

2002 *Tutkijan eettiset valinnat*. Toim. Sakari Karjalainen & al. Gaudeamus: Helsinki